

Araştırma Makalesi

İnsan Haklarında Gelişimin Son Halkası: Kentli Hakları¹

The Last Link of Development in Human Rights: Urban Rights

Veli SADIÇ

Doktorant, Süleyman Demirel Üniversitesi

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

sadicveli@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-6882-4722>

Makale Geliş Tarihi	Makale Kabul Tarihi
30.06.2022	03.03.2023

Öz

21. yüzyılda her alanda kendini gösteren küreselleşme ve etkileri kentlerde de bir takım değişikliklere neden olmuştur. Kentlerin uluslararası arenada devletlerden daha önemli bir aktör haline gelme iddiası ve potansiyeli ve kentlerde yaşanan nüfus artışları bu değişimlerin öne çıkanlarıdır. İnsanların yaşadığı mekanlarda yaşanan bu değişimler onların ihtiyaç ve taleplerini de değiştirmektedir. İnsana dair her şeyin değişim içinde olması insan haklarının bu değişimlere göre yeniden yorumlanmasını gerektirmiştir. İdare ile kentlinin insan hakları paydası altında buluştukları aynı zamanda karşı karşıya geldikleri noktadaki yeniden yorumlamayı "kentli hakları" oluşturmaktadır. Kentli Hakları başlığı altında bir haklar listesi ilk olarak Avrupa Konseyi Avrupa Yerel Yönetimler Konferansı'nda 1992 yılında kabul edilmiştir. Konferansta yirmi haktan oluşan bir hak grubu ortaya konmuş ve bu alandaki gelişmelerin somut ilk adımını oluşturmuştur. Daha sonra 2008 yılında Avrupa Kentsel Şartı-II: Yeni Bir Kentlilik İçin Manifesto başlığı altında alınan kararlar ile kentli hakları değişen koşullar çerçevesinde yeniden yorumlanmıştır. Kongre metninde belirtildiği üzere Kentsel Şart-II, Kentsel Şartı-I'i bir eşik olarak kabul etmiş ve ona eklemeler yaparak güncelleme amacını gütmüştür. Bu çalışma insan haklarının gelişim sürecinde kentli hakları nerede ve nasıl konumlanmaktadır? sorularından hareketle kentli haklarının ortaya çıkışı ve gelişimi konuları ele alan betimleyici ve sınıflayıcı bir çalışmadır. Çalışma ile insan hakları ile kentli hakları arasındaki bağlantı ortaya konmuş ve insan hakları sınıflandırılmasında kentli haklarının yeri ve önemi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İnsan hakları, kent, kentli, idare, kentli hakları

Abstract

Globalization and its effects, which manifested itself in every field in the 21st century, have also caused some changes in cities. The claim and potential of cities to become a more important actor than states in the international arena and population growth in cities are the highlights of these changes. These changes in the places where people live also change their needs and demands. The fact that everything about human beings is in change has necessitated the reinterpretation of human rights according to these changes. The reinterpretation of the point where the administration and the citizens meet under the denominator of human rights, and at the same time they come across, constitutes the "urban rights". A list of rights under the title of Citizens' Rights was first adopted in 1992 at the Council of Europe's Conference of European Local Authorities. A rights group consisting of twenty rights emerged at the conference and constituted the concrete first step of the developments in this field.

¹ Bu çalışma, Veli SADIÇ' ın Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalında devam eden doktora tezinden türetilmiştir.

Önerilen Atıf /Suggested Citation

Sadiç, V., 2023 İnsan Haklarında Gelişimin Son Halkası: Kentli Hakları, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 58(1), 373-387

Later, with the decisions taken under the title of European Urban Charter-II: Manifesto for a New Urbanism in 2008, the rights of citizens were reinterpreted within the framework of changing conditions. As stated in the congress text, Urban Charter-II accepted Urban Charter-I as a threshold and aimed to update it by making additions. In this study, where and how are urban rights located in the development process of human rights? It is a descriptive and classifying study that deals with the emergence and development of urban rights based on the questions asked.

Keywords: Human rights, city, citizen, administration, urban rights

1. GİRİŞ:

İnsan hakları sürekli bir değişim süreci içinde olmuş ve bu değişim süreci içerisinde önce savunulmuş sonrasında da ulusal ve uluslararası mevzuatta yerini alarak kurumsallaşmıştır (Tekeli, 2001, s. 174). Bu anlamda kentli hakları henüz kurumsallaşma sürecindedir. İlk kez Lefebvre tarafından ortaya konan “kent hakkı” kavramı tam da bu noktada kendine yer edinmektedir. Lefebvre kent hakkı kavramını mevcut kentsel düzene karşı bir “çığlık” ve bu düzeni değiştirmek için bir “talep” olarak nitelendirmiş ve kavramı “kentsel yaşam hakkı” olarak açıklamıştır (Lefebvre, 2017, s. 132). Harvey ise Lefebvre’ nin bu fikrini daha da somutlaştırarak kentin kentliler tarafından kendi istekleri doğrultusunda “değiştirme” ve “yeniden icat etme” hakkı olarak tanımlamıştır (2013, s. 44). Kent hakkı kentlilerin var olana erişim ve değiştirmede adalet ve eşitliği sağlamayı amaçlamaktadır (Sadri, 2013, s. 81). Lefebvre burada yükümlüsü ve yaptırımı belli olmayan düşünsel, soyut, değişken ve sınırsız bir hak kavramından bahsetmektedir. Kent hakkı ile siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel gibi birden fazla bileşeni olan bir hak tanımlanmıştır. Hak kavramının uygulamaya geçirilebilmesi için hukuk kuraları ile düzenlenmesi gerekmektedir (Mumcu & Küzeci, 2015, s. 19). Bu noktada Lefebvre’ nin düşünsel boyutu ağır basan hak kavramının somutlaştırılması ihtiyacı ortaya “kentli hakları” kavramını çıkarmıştır. “Kent hakkı” düşünsel bir ideali ifade ederken “kentli hakları” nı bu ideali gerçekleştirmeye yönelik bir normlaştırma ve somutlaştırma adımı olarak tanımlamak mümkündür.² Dolayısıyla kent hakkı, kentli haklarını da kapsayan genişlikte bir kavramdır. Kentli hakları Lefebvre’ nin kent hakkı fikri ile ortaya koyduğu düşünsel arka planın hayata geçirilmesindeki en önemli adımlardan biridir. Bu adım ile öznesi ve sorumlusu belirlenerek, uygulanabilir ve denetlenebilir olması için gerekli olan normlaştırmanın yani hukuksal düzenlemelerin yapılabilmesinin önü açılmıştır. Çalışma, “kentli haklarının insan hakları içerisindeki yeri ve konumu nedir?” sorusundan hareketle ortaya çıkmıştır. Bu sorunun cevabı aranırken nitel çalışma yöntemi kullanılarak literatür taraması yapılmış ve elde edilen veriler analiz edilerek çalışmaya eklenmiştir. Çalışma, “İnsan Haklarının Gelişimi ve Kentli Haklarının Ortaya Çıkışı” ve “Avrupa Kentsel Şartı-I ve Avrupa Kentsel Şartı-II” olmak üzere iki ana başlık altında ele alınmıştır. Öncelikle olarak insan haklarının ortaya çıkış ve gelişim süreci konusu ele alınarak insan haklarının gelişim sürecinde kentli haklarının yeri ve önemi üzerinde durulmuştur. Sonrasında kentli haklarının temelini oluşturan iki belge olan Avrupa Kentsel Şartı-I ve Avrupa Kentsel Şartı-II çerçevesinde kentli haklarının neler olduğu tek tek ele alınarak tanımlanmıştır. Sonuç ve tartışma bölümünde ise kentli haklarının insan haklarının gelişim sürecindeki yerine ilişkin tartışma ve görüşlere yer verilmiştir.

2. İNSAN HAKLARININ GELİŞİMİ ve KENTLİ HAKLARININ ORTAYA ÇIKIŞI:

Arapça kökenli bir kelime olan ve İbranicede yasa, ferman, kural anlamına gelen “hak” kelimesi; “yasaya, hakikate veya bilgeliğe uygun olma; doğruluk, hakikat, yasallık” anlamına gelmektedir (etimolojiturkce.com). Hak, “kişilerin hukuk düzeni tarafından tanınan ve korunan menfaatleridir” (Gözler, 2012: 396). Bireye bir taraftan “isteme, talep etme” yetkisi tanırken, diğer taraftan istenilen, talep edilen yetkinin kullanılmasına “engel olmama” sorumluluğu yüklemektedir (Çüçen, 2011, s. 44; Uygun, 2000, s. 13). Kısaca hak kavramını, “kişilere hukuk düzenince tanınmış yetki” olarak tanımlamak da mümkündür (Aybay, 2015, s. 3). “İnsan hakları” kavramı ise kişinin sadece insan olmasından kaynaklanan ve doğuştan sahip olduğu haklar olarak tanımlanmaktadır. Yani herhangi bir ayrıma, özelliğe tabi tutulmaksızın tüm insanların eşit olarak sahip olduğu haklardır. İnsanın sahip olması gereken ve insanın insanca yaşayabilmesine olanak tanıyan her türlü hak insan hakları kapsamına girmektedir (Tepe, 2018, s. 56-65). İnsan haklarının gelişim süreci göz önünde bulundurulduğunda ortaya çıkan tüm taleplerin temel amacı “insanın değerini korumak, maddi ve manevi varlığının

² Türkçe literatürde kent hakkı ve kentli hakkı kavramları sıkça birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Çalışmada kullanılan “kentli hakları” kavramı burada tanımlı verilen anlamında kullanılmıştır.

gelişimini sağlamak” olduğu bilinmektedir (Önder, 2008, s. 189). Kişinin insan olmasından kaynaklanan bu hakların elde edilmesinin ve kabul edilip uygulamaya geçirilmesinin temelinde bir çok önemli olay, düşünce ve düşünürler yer almaktadır. İnsan hakları düşüncesinin ortaya çıkışından itibaren bugün ulaştığı nokta insanlığın elde ettiği önemli bir başarı olarak değerlendirilmektedir (Kuçuradi, 1996, s. 1). Diğer taraftan ulaşılan bu nokta insan haklarının gelişimi açısından son bulmamakta yeni olaylar ve gelişmeler ışığında gelişimini halen devam ettirmektedir (Tezcan vd., 2011, s. 37).

2.1. İnsan Haklarının Gelişim Süreci:

İnsan hakları; toplum yapısında başta kölelik olmak üzere dil, din, ırk ayrımına göre yapılan sınıfsal ayrıma ve yönetenlerin sınırsız ve kontrolsüz güç kullanımına yapılan itirazlar ve mücadeleler sonucu şekillenmiştir. İtiraz ve mücadelelere öncülük eden gelişmeler Antik Yunan döneminde ortaya çıkan düşünce akımları tarafından başlatılmıştır. Antik Yunan döneminde insan hakları fikrinin fitilini ateşleyen sofist düşünce akımı olmuştur. Sofist düşünce akımının temelini oluşturan anlayışta “insan her şeyin ölçüsüdür” fikri yer almakta ve bu anlayışa göre insan her şeyin üstüne ve merkezine konumlandırılmaktadır (Coşkun, 2014, s. 48). Aynı dönemde Platon ve Aristoteles ise sınıflı toplum yapısının ve kölelik kurumunun haklılığını ve gerekliliğini savunmuşlardır (Şenel, 1995, s. 145-177). Roma döneminde devlet adamı Cicero, imparator ve filozof Aurelius’ un öncülüğünde hukuk ve özgür düşünce, her şeyin üstünde bir konuma yerleştirerek Antik Yunan’ da Sofistler tarafından atılan adımı daha ileri taşımışlardır (Mumcu & Küzeci, 2015, s. 41-42). Ortaçağ döneminde egemen güç kilise ve feodal beylerdir. Eskiçağ döneminin toplumsal yapısının temelini oluşturan kölelik kurumunun yerini ortaçağda feodal beylerin kulları sayılan “serfler” almıştır (Kapani, 1993, s. 27). Dönemin devlet anlayışında devletin yapması gereken en önemli görev günah sayılan şeyleri ortadan kaldırmaktı ve bu günah sayılan şeylerin ne olduğuna da kilise karar vermekteydi (Karaosmanoğlu, 2008, s. 79). Sınırsız bir güç ile donatılan kilise günah olan şeyleri belirleme inisiyatifi kullanarak her konuda söz sahibi idi. Dönemin sonlarına doğru bu sınırsız gücün sınırlandırılması fikri belirmeye başladı ve bu fikrin eyleme dönüşmesi sonucunda da 1215 yılında “Magna Charta Libertatum” belgesi ortaya çıktı. Papa III. Innocentius, Kral John ve baronları arasında, kralın yetkileri konusunu karara bağlamak amacıyla imzalanmıştır. Antlaşmanın en önemli maddelerinden birini oluşturan 39. maddesinde yer alan “Özgür hiç kimse kendi benzerleri tarafından ülke yasalarına göre yasal bir şekilde muhakeme edilip hüküm giymeden tutuklanmayacak, hapsedilmeyecek, mal ve mülkünden yoksun bırakılmayacak, yasa dışı ilan edilmeyecek, sürgün edilmeyecek veya hangi şekilde olursa olsun zarara uğratılmayacaktır.” düzenlemesi siyasal iktidarın sınırsız olan gücüne bir sınır çekilmiştir. İnsan hakları tarihi açısından önemli bir gelişme olarak kabul edilen Magna Carta düzenlemesi ile iktidarın gücünün sınırlanması fikrinin temelini oluşturarak kendinden sonra bu alanda gerçekleştirilmiş olan düzenlemelere de öncülük etmiştir.

Yeniçağ döneminde insan hakları fikrinin gelişimi ve devletler tarafından benimsenip gerekli yasal düzenlemelerin yapılması anlamında önemli adımlar atılmıştır. Rönesans ve reform hareketleri ile birlikte her alanda bilimi ve insan aklını ön plana alan anlayış insan hakları düşüncesine de olumlu olarak yansımıştır. Hobbes ve Locke tanrının dahi müdahalesine kapalı olan dokunulamaz hakların olduğunu belirtmiş, Rousseau eşitlikçi ve halk egemenliğini temel alan özgürlük fikrini savunmuş ve Montesquieu da yönetim sisteminde kuvvetler ayrılığı ilkesini savunmuştur (Coşkun, 2014, s. 86-89). Tüm bu düşünürlerin ortak paydada buluştukları nokta ise insan ve insan aklının her şeyin üstünde tutulması fikri olmuştur. İngiltere’ de Magna Carta ile başlayan insan hakları fikrine öncülük eden gelişmeler “Haklar Dilekçesi (Petition of Right)” ve “Haklar Yasası (Bill of Right)” olarak ortaya çıkan önemli iki belge ile devam etmiştir. 1628 ve 1689 yılında Parlamento tarafından Kral’ın sahip olduğu yetkilerini ve keyfi uygulamalarını sınırlandırmak düşüncesiyle oluşturulmuş bu iki belge vergilendirmede yasallık, suç ve cezada yasallık, tutuklama ve yakalamada yasallık gibi düzenlemeler ile kendilerinden sonra ortaya konacak olan düzenlemelerin temelini oluşturmuşlardır (Aybay, 2015, s. 30-31). İngiltere’de ortaya çıkan bu belgeleri Amerikan kolonilerinde yaşanan gelişmeler izlemiştir. Bu gelişmelerin başlangıcını 1765 yılındaki Haklar Bildirisi ve 1776 yılındaki Virginia Haklar Bildirisi ve aynı tarihteki Amerikan Bağımsızlık Bildirisi oluşturmaktadır. Haklar Bildirisinde ele alınan temel mesele bir taraftan “halkın temsilcileri tarafından konulmadıkça hiçbir vergi yükümlülüğünün getirilemeyeceği” konusu iken diğer taraftan ikinci maddesinde de “kolonilerdeki halkın İngiltere’ deki insanların doğumla kazandıkları hak ve özgürlüklerin tümüne sahip oldukları”nın düzenlenmesidir

(Gemalmaz, 2015, s. 256-258). Virginia Haklar Bildirisinde yer alan en önemli gelişme temel hak ve özgürlüklerin teker teker sayılarak bütün insanların doğuştan gelen ve devredemeyecekleri haklara sahip olduğunun belirtilmiş olmasıdır (Karaosmanoğlu, 2012, s. 86). Bildiride yer alan maddelerde “hayat, hürriyet, mülkiyet, mutluluğu arama hakları” gibi haklar vazgeçilmez haklar olarak belirtilmiştir (Kalabalık, 2009, s. 44). Bu gelişmelerin son halkasını Virginia Haklar Bildirisi ile aynı fikri temeller üzerine inşa edilen 1787 tarihli Amerikan Anayasası oluşturmuştur. İlan edilen bu anayasa ile sofistler ile ilk tohumları atılan “insanların doğuştan gelen özgürlüklere sahip ve birbirlerine eşit oldukları ilkesi” “doğal hukuktan pozitif hukuka” geçirilerek normatif bir hale dönüştürülmüş ve böylece uygulamaya konulması sağlanmıştır (Mumcu & Küzeci, 2015, s. 70). İngiltere’deki toplumsal ve yönetsel yapıya benzer bir yapının bulunduğu Fransa’da İngiltere’deki gelişmelere benzer gelişmeler yaşanmış ve feodal sistemin getirdiği tüm eşitsizlikler ortadan kaldırılarak 26 Ağustos 1789 tarihinde “İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirisi” ilan edilmiştir (Kara, 2014, s. 15). Bir haklar bildirisi olan ve insanın bu haklara doğuştan sahip olduğu fikrinin hakim olduğu bildirinin özellikle 2. maddesinde “özgürlük hakkı, mülkiyet hakkı, güvenlik hakkı ve baskıya karşı direnme hakkı”nın doğal, dokunulamaz, zamanaşımına uğratılmaz haklar olduğu belirtilmiştir (Arslan, 2018, s. 24). Bir giriş ve 17 maddeden oluşan bildiride Amerika ve İngiltere’de yaşanan gelişmelerin ve dönemin düşünürlerinin savunduğu insanı temel alan felsefenin etkilerini görmek mümkündür (Ağaoğulları, 1989, s. 198). Ancak Fransız Bildirisinde kullanılan dilin daha evrensel nitelikte olması ve o dönemde Fransızca’nın daha yaygın bir dil olması Fransız Bildirisini kendinden önceki belgelerden daha güçlü ve bilindik hale getirmiştir (Kapani, 1993, s. 46).

İngiltere, Amerika ve Fransa’da insan hakları düşüncesinde yaşanan gelişmeler ışığında ortaya çıkan düşünceler insan haklarının sınıflandırılmasında önemli gelişmeler yaşanmasına neden olmuştur. T.H. Marshall’ın yurttaşlığı tanımlamak ve toplumsal sınıflar ile geçirdiği süreci ortaya koymak adına yurttaşlığı üç farklı eksenenden geçerek kurumsallaştığını belirtmiştir³. Bu eksenleri medeni haklar, siyasi haklar ve sosyal haklar olarak tanımlamıştır (Marshall & Bottomore, 2000, s.7). Yurttaşlık kavramı ekseninde yapılan bu sınıflama aynı zamanda insan haklarının sınıflandırılmasında da önemli bir adım olmuştur. İnsan hakları ekseninde yapılan diğer bir sınıflandırma ise ortaya çıkış nedenlerini temel alarak yapılmış ve insan haklarını birinci, ikinci ve üçüncü kuşak haklar olarak ayırma tabi tutmuştur⁴ (Kabaoğlu, 1996, s. 7). Birinci kuşak haklar medeni ve siyasi haklardan oluşmaktadır. Bu hak grubunun ortaya çıkışına neden olan temel özelliği bireyi devletten koruyarak devletin bu haklara müdahalesini sınırlandırmasıdır (Akbaba, 2016, s. 28). Bu döneme kadar ortaya konulan düzenlemeler ele alındığında birinci kuşak haklar temel olarak “yasal eşitlik, kişi güvenliği, bireysel özgürlük, düşünce ve inanç özgürlüğü, siyasi haklar ve mülkiyet hakları”ndan oluşmaktadır (Çelik, 2010, s. 3). Sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkan koşullar sonucunda birinci kuşak haklardan sadece belli bir grubun yararlanabildiği ve özellikle yoksullar için bu hakların bir anlam ifade etmediği anlaşılmıştır (Uygun, 2000, s. 242). Bu temel haklara herkes tarafından erişilebilmesi için devletin bir takım düzenlemeler yapması gerekmiştir. Özellikle işçi sınıfının mücadeleleri sonucunda oluşan ve devlete sorumluluklar yükleyen ve sosyal ve ekonomik haklar olarak nitelendirilen bu haklar “ikinci kuşak haklar” olarak adlandırılmaktadır. Bu anlamda işçilerin gözetilmeyen haklarını korumak ve devlete bunları gerçekleştirme yükümlülüğü yükleyen “sendika özgürlüğü, grev hakkı, sosyal güvenlik hakkı, toplu sözleşme hakkı, sağlık, konut ve eğitim hakları” ikinci kuşak hakları oluşturan haklar olarak şekillenmiştir (Aybay, 2015, s. 66). Bu grupta yer alan hak grubu 1966 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ile düzenlenerek uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Birinci kuşak haklar bireyi devletin sınırsız gücü karşısında korumaya alırken, ikinci kuşak haklar ise bireyin devletten talep ettiği haklardan oluşarak devlete bunları gerçekleştirme sorumluluğu yüklemektedir.

20. yüzyıla gelindiğinde 2. Dünya Savaşı’nın yarattığı yıkım sonucunda insan hakları ile ilgili önemli bir adım atılarak 10 Aralık 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda kabul edilen “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi” hazırlanmıştır. Bildirgede sadece birinci kuşak haklara değil ikinci kuşak

³ 1960 yılında T.H. Marshall’ın “Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar” adlı makalesinde yurttaşlığın medeni haklar, siyasi haklar ve sosyal haklar ekseninden geçerek kurumsallaştığını belirtmiştir.

⁴ 1979 yılında Karel Vasak tarafından ortaya konulan insan hakları sınıflandırmasıdır. İnsan haklarının ortaya çıkışına neden olan etmenleri tarihsel süreç içinde ele alarak insan haklarını “birinci, ikinci ve üçüncü kuşak haklar” olarak sınıflandırmıştır.

haklara da yer verilmiştir. Toplam 30 maddeden oluşan bildirgenin ilk 22 maddesini birinci kuşak haklar, 22. maddeden 28. Maddeye kadar olan kısmını ise ikinci kuşak haklar kapsamında değerlendirmek mümkündür. Bu açıdan insan haklarının “bütünlük” özelliğini de ortaya koymaktadır (Sağlam, 2019, s. 1238). Bu döneme kadar ortaya konulan metinlerden bir diğer farkı ise insan haklarının uluslararası düzeyde korunması gerekliliği fikrine dayalı “evrensel nitelikte” uluslararası bir belge olmasıdır (Gözübüyük & Gölcüklü, 2009, s. 5). Bu belge insan hakları ile ilgili mevcut belgeler arasında “oluşturulmuş en iyi belge” olarak nitelendirilmekte ve insan doğasına yakışır bir muamele için gerekli etik ilkelerden oluşmaktadır (Kuçuradi, 2003, s. 8). İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi hukuksal olarak bağlayıcı bir niteliği olmasa da bildirgeyi benimseyen ve kendi iç hukuk normlarına bir şekilde dahil eden ülkeler uygar ülke statüsünde değerlendirilmiş ve bu da ülkelerin uluslararası platformda saygınlığını etkileyen önemli bir etken olmuştur. Dolayısıyla hukuken olmasa da uygulamada bağlayıcı nitelik kazandırılmış bir belge haline dönüşmüştür. İnsan hakları ile ilgili temel etik ilkeleri içeren bildirgeyi hukuksal olarak bağlayıcı bir metne dönüştürme fikri ve çabaları 1953 yılında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Hekimler, 2009, s. 16-17). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ni kendinden önceki insan hakları belgelerinden daha önemli ve daha güçlü hale getiren özelliği sayılan hakları sözleşme ile kurulan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi aracılığıyla yargısal bir güvence ve yaptırıma bağlamış olmasıdır (Tangör, 2001, s. 234; Gözler, 2017, s. 432). Sözleşmenin birinci maddesinde yer alan “Sözleşmeci taraflar kendi yetki alanları içinde bulunan herkesin, bu Sözleşme’nin birinci bölümünde açıklanan hak ve özgürlüklerden yararlanmalarını sağlarlar” (echr.coe.int), düzenlemesi ile sözleşmeye taraf olan ülkeler sözleşmede yer alan maddeleri yerine getirmeyi taahhüt etmişlerdir. Türkiye sözleşmeyi 1954 yılında onaylamıştır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde yer alan maddelerin ihlali durumunda başvuru merci olarak bir yargılama kurumunun yani Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin 1959 yılında kurulmasıyla yargısal bir güvence sağlanmıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne hem bireyler tarafından hem de devletler tarafından başvuru yapılabilmektedir (Karaosmanoğlu, 2012, s. 181). Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin kişilere Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne bireysel başvuru hakkı tanıyan maddesini 1987 yılında, Mahkeme’nin zorunlu yargı yetkisini de 1989 yılında tanımıştır (Özbudun, 2007, s. 188).

2.2. Kentli Haklarının Ortaya Çıkış ve Gelişim Süreci:

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan gelişmeler insan haklarının devlete karşı koruma ve devletten talep etme anlayışlarında değişikliklere neden olmuştur. Ortaya çıkan “bilimsel ve teknik ilerlemeler, nükleer savaş tehlikesi, çevre kirliliği” (Aybay, 2015, s. 67; Kabaoğlu, 1996, s. 10), işlenen soykırım suçları, az gelişmiş bölgelerde yaşanan yoksulluk, kıtlık ve hastalıklar insan haklarının yeniden yorumlanmasına neden olmuştur. Oluşan durumlara yönelik tek başına devletlerin ya da tek başına bireylerin mücadelesinin yetersiz kaldığı anlaşılmış, ulusal ve uluslararası dayanışmanın gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu dayanışma fikri etrafında “üçüncü kuşak haklar” şekillenmiştir. Birinci ve ikinci kuşak haklardan farkını bu dayanışma fikri ve kolektif yapısı oluşturmaktadır. Bu hak grubu 1968 yılında Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Uluslararası Konferansı sonunda yayınlanan Tahran Bildirgesi ile net bir şekilde ifade edilmeye başlanmıştır (Akbaba, 2016, s. 34). Üçüncü kuşak haklar kategorisi içinde “sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı, ekonomik ve sosyal açıdan gelişme hakkı, herkesin insanlığın ortak malvarlığından yararlanması” gibi hakları sıralamak mümkündür (Kalabalık, 2009, s. 54). Bu hakların hayata geçirilebilmesi tüm insanlığın birlikte dayanışma içinde hareket etmesini gerekli kılmaktadır (Kabaoğlu, 1996, s. 24). Ancak bu haklar öznesinin ve yükümlüsünün belirsiz olması ve bu nedenle de dava edilebilirliğinin olanaksız olması nedeniyle tartışılan bir hak grubu olmuştur (Akbaba, 2016, s. 275-279).

Kentli hakları “bireylerin kişiliklerini çok yönlü geliştirmek yanında, oturma, üretme, dinlenme ve dolaşma etkinliklerini de yerine getirmelerine olanak tanıyan bir kentsel yaşam gereksiniminden” ortaya çıkmıştır (Ertan & Ertan, 2013, s. 56). Bu gereksinimlerin giderilmesi “insan haklarının kent bağlamında yeniden yorumlanmasını” (Güler, 2010, s.398) zorunlu hale getirmiş ve bu zorunluluk sonucunda “kentli hakları” olarak adlandırılan hak grubu ortaya çıkmıştır. İnsan hakları soyut bir toplum temeli üzerine şekillenirken, kentli hakları kentte yaşayan insanı temel alması ile daha somut bir kavramdır (Tekeli, 2001, s. 178). Hakların ortaya çıkış sürecinin ve kapsamının daha iyi anlaşılabilmesi için yapılan hak kuşakları sınıflandırması bu kuşakların birbirinden kopuk ve bağımsız nitelikte olduğu anlamına gelmemektedir. Tam tersi tüm bu hak kuşakları birbiriyle iç içe geçmiş durumdadır ve biri olmadan

diğeri bir anlam ifade etmemektedir. Diğer taraftan insan haklarının dinamik yapısı insan haklarının çeşitlenmesine neden olmaktadır. Her ne kadar henüz net bir şekilde ifade edilmemiş olsa da siber uzay hakkı, biyoetik haklar, farklı olma hakkı gibi hak grupları dördüncü kuşak haklar olarak yerini çoktan almıştır (Boyar & Kama Işık, 2019, s. 606). Bu hak gruplarının hepsinin bir araya gelmesi insan haklarını oluşturmaktadır. İnsan haklarının kaynağını “yaşama hakkı” oluşturmakta dolayısıyla kentli haklarının kaynağını da “sağlıklı ve insan onuruna yaraşır kentlerde yaşama hakkı” oluşturmaktadır (Ertan, 2014, s. 59-61). Üçüncü kuşak haklar kategorisinde yer alan çevre hakkı; doğal ortamların gittikçe kirlenmesi, doğal kaynakların azalması, kontrolsüz kentleşmenin insan sağlığını tehdit etmesi karşısında (Uygun, 2011, s. 74), sağlıklı ve temiz bir çevrede yaşama hakkı olarak belirmiştir. Temiz bir çevrede yaşama hakkı içerdiği kelimelerden de anlaşılacağı üzere yaşam hakkı ile doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla “temiz bir çevrede yaşama hakkı” insanların yaşadığı çevreyi işaret etmektedir. İnsanın yaşam hakkı ile ilgili sorunların kaynağı kentte de kırdan da benzer “ekonomik, toplumsal ve siyasal” gelişmelerdir (Ertan, 2008, s. 2). Ortaya çıkan tüm hak gruplarının temel taşı insandır dolayısıyla bu haklar her ne kadar kentli hakları olarak ifade edilmiş olsa da kırdan yaşayanlar da öncelik ve ihtiyaçlardaki farklılıklar doğrultusunda bu haklara sahiptir. Kent hakkı düşünsel temelinde insan haklarının mekansal anlamda yeniden yorumlanması süreci kırı dışlayan bir çizgide değil tam tersi kırı da içine alan bir ideali ifade etmekte, ortaya çıkan farklılıklar yönetsel ve hukuksal alandaki farklılıklardan ve önceliklerden kaynaklanmaktadır. Bu anlamda kent hakkı, “kırdan ve kentte yaşam hakkını” nın birleşiminden oluşan bütüncül bir bakış açısını ifade etmektedir (Yaşar, 2014, s. 99). Sonuç olarak, ortaya çıkan değişimlerin, gelişmelerin ve ihlallerin merkezini kent olması insan haklarının mekansal yorumunun kent merkezinde adlandırılmasına neden olmuştur.

Kentli haklarının ortaya çıkışı ve gelişiminde “temiz bir çevrede yaşama hakkı” fikrinin yanı sıra tarihsel temeli Paris Komünü’ne dayanan “kentsel hareketler” in de önemli rolü olmuştur. Kentsel hareketler, kentlilerin herhangi bir konudaki hak arayışı ve mücadelesi sonucunda ortaya çıkan hareketlerdir (Güngör & Negiz, 2017, s. 1105). Bu nedenle kentli haklarının gelişim sürecinin eylemsel kısmını oluşturmaktadır. Kentsel bir devrim olarak tanımlanan ve 1871’de gerçekleşen Paris Komünü ile sanayi devriminin etkisi sonucunda kırdan kente yaşanan yoğun göç sonrasında aşırı yükselen konut kira fiyatlarına çözüm sağlanması amaçlanmıştır (Ertan, 2008, s. 4). Ortaya çıkan işçi sınıfının kente dair talepleri Paris Komünü’ nü şekillendiren temel etken olmuştur (Gönüllü, 2014, s. 38). Castells Paris Komünü hareketini konut ve kira temelli “kentsel hak talebi” olarak yorumlamıştır (Güler, 2011, s. 59). Paris Komünü’nde yer alan hak talepleri 1871 yılında Fransız Belediye Yasası’nda düzenlenmiştir. Paris Komünü’nde yer alan bu taleplerin gelişmesi ve evrensel bir nitelik kazanması kentli hakları olarak dile getirilen hakların temelini oluşturmuştur (Mutlu, 2010, s. 109). Türkiye’ de 2006 yılında Ankara Dikmen Vadisi Kentsel Dönüşüm Projesinde burada yaşayanların ortaya koydukları hak arayışı Castells’in belirttiği “kentsel hak talebi” kapsamında önemli bir gelişmedir. Dikmen Vadisi’nde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projesinde orada yaşayanları dışlayan bir süreç gelişmiş ve bu sürece itiraz eden yerleşim yeri sakinleri “barınma hakkı ve insanca bir yaşama hakkı” kapsamında bir mücadele ortaya koymuşlardır (Baysal, 2011, s. 45).

Kentlilerin hak talepleri amacı ile kentsel hareketler sonucu oluşmaya başlayan, Lefebvre’nin ortaya koyduğu “kent hakkı” fikri ile düşünsel temeli atılan, temiz bir çevrede yaşama hakkı ile somutlaşarak üç kuşak hak grubunu da kentte buluşturan ve halen gelişim sürecinde olan kentli hakları ilk defa somut bir düzenlemede Avrupa Kentsel Şartı-I’de yer almıştır. Avrupa Kentsel Şartı; 1980-1982 yılları arasında Avrupa Konseyi tarafından düzenlenen “Yerleşmelerde Daha İyi Yaşam” sloganı çerçevesinde “Kentsel Rönesans için Avrupa Kampanyası” çalışmaları sonucunda üretilen kentsel politikaların bir çıktısı niteliğindedir. Şart, ülkeler için bir takım yol gösterici evrensel ilkelerden oluşmaktadır. Avrupa Kentsel Şartı, Türkiye’nin de taraf olduğu Avrupa Konseyine bağlı olarak çalışan Avrupa Yerel ve Bölgesel Yönetimler Konferansı’nın 17-19 Mart 1992’de Strazburg’da yapılan olağan toplantısının 18 Mart 1992 tarihli 27. oturumunda kabul edilmiştir. Şart’ın kentli hakları açısından en önemli özelliği kentlilerin sahip olduğu hakları tek tek somut bir şekilde 20 madde halinde sıralamasıdır. Şart’ın diğer önemli bir özelliği ise “kent sorunlarını insan hakları açısından” ele alan bir bakış açısıyla hazırlanmış olmasıdır (Tekeli, 2002, s. 15). Şartın ilk bölümünü oluşturan Avrupa Kentli Hakları Deklarasyonu’nda sıralanan kentli hakları şunlardır: “Güvenlik, Kirlenmemiş Sağlıklı Bir Çevre, İstihdam, Konut, Dolaşım, Sağlık, Spor ve Dinlenme, Kültürlerarası Kaynaşma, Kaliteli Bir Mimari ve Fiziksel Çevre, İşlevlerin Uyumu, Katılım, Ekonomik Kalkınma, Sürdürülebilir Kalkınma, Mal ve Hizmetler, Doğal

Zenginlikler ve Kaynaklar, Kişisel Bütünlük, Belediyeler Arası İşbirliği, Finansal Yapı ve Mekanizmalar, Eşitlik” (tbb.gov.tr). Kentlilerin yaşadıkları hak ihlalleri sonucunda verdikleri hak arama mücadeleleri Avrupa Kentsel Şart-I’ de karşılığını bularak kentlilerin sahip olması gereken haklar net bir şekilde ifade edilmiştir. Bu mücadele bir taraftan insan haklarının gelişim sürecinin bir parçasını oluştururken diğer taraftan ise kentli haklarının telaffuz edilmesinde önemli bir rol oynamıştır.

3. AVRUPA KENTSEL ŞARTI-I ve AVRUPA KENTSEL ŞARTI-II:

Kentli haklarının ortaya çıkış sürecinde, kentli haklarını bir haklar listesi olarak ifade eden ilk somut belge olarak nitelendirilen belge Avrupa Kentsel Şartı-I ile ortaya konmuştur. Devam eden süreçte insan hakları alanında yaşanan gelişmeler ışığında kentli haklarının güncellenerek gelişimini ise Avrupa Kentsel Şartı-II ile ortaya konmuştur.

3.1. Avrupa Kentsel Şartı-I:

Kentli haklarının ortaya çıkışını somut olarak ifade eden ve kentli hakları olarak ifade edilen hak grubunun nelerden oluştuğunu sıralayan ilk uluslararası metin Avrupa Kentsel Şartı-I’ dir. Avrupa Kentsel Şartı-I; kentli haklarının neler olduğunu, neyi amaçladığını ve önemini, net bir şekilde ifade eden bir belgedir. Belgenin temeli Avrupa Konseyi tarafından 1980-1982 yılları arasında “Kentsel Rönesans için Avrupa” kampanyası ile oluşturulmuştur. Bu kampanya daha yaşanabilir kentler oluşturulmayı amaç edinerek dört temel ilke üzerinde yoğunlaşmıştır: “Fiziki kentsel çevrenin iyileştirilmesi, mevcut konut stokunun iyileştirilmesi, yerleşmelerde sosyal ve kültürel olanakların yaratılması, toplumsal kalkınma ve halk katılımının özendirilmesi” (tbb.gov.tr). Bu ilkeler çerçevesinde yürütülen çalışmalar sonucunda Avrupa Kentsel Şartı-I ortaya çıkmıştır. Avrupa Kentsel Şartı-I, Avrupa Konseyi Avrupa Yerel Yönetimler Konferansı’nda Mart 1992’de kabul edilmiştir. Şart 20 maddelik haklar deklarasyonu ve 13 maddelik şart ilkelerinden oluşturulmuştur. Evrensel nitelikte yol gösterici ilkeler tanımlayan Şart’ta benimsenen temel iki ilke “işbirliği ve dayanışma”dır. Şart’ın amacı “yerel yönetimler için pratik bir kent yönetimi el kitabı oluşturmak, gelecekteki olası bir kentli hakları kongresi için temel ilkeleri oluşturmak, Şart’ın ilkelerini yerine getiren kentler için verilecek uluslararası ödüllere bir baz oluşturmak, fiziksel çevre ve yasalarıyla ilgili yaptırımlar için Avrupa Konseyi’nin bu konulara katılımına ilişkin bir vize oluşturmak” şeklinde sıralanmıştır (tbb.gov.tr). Şart’ta belirtilen ilkeler doğrultusunda daha iyi bir kentsel yaşam hedefinin gerçekleştirilmesi ve kentli haklarının korunması için öncelikli sorumluluğu yerel yönetimlere vermiş ve bu nedenle devletlerin değil yerel yönetimlerin imzasına açılmıştır. Türkiye’de yerel yönetimlerden Şart’ı imzalayan bir yerel yönetim yoktur (Pektaş & Akın, 2010, s. 27). Şart belirtmiş olduğu kentli haklarının yaş, cinsiyet, ırk, inanç, milliyet, sosyoekonomik ve politik statü, ruhsal ve bedensel özür gözetmeksizin tüm insanlara eşit koşullarda uygulanması gerekliliğinin altını çizmiştir. Şart’ın ilk bölümünü oluşturan Avrupa Kentli Hakları Deklarasyonu’nda kentli haklarının neler olduğu şu şekilde belirtilmiştir (mimarlarodasiansankara.org):

- 1.Güvenlik: Mümkün olduğunca suç, şiddet ve yasa dışı olaylardan arındırılmış emin ve güvenli bir kent.
- 2.Kirlenmemiş Sağlıklı Bir Çevre: Hava, gürültü, su ve toprak kirliliği olmayan, doğası ve doğal kaynakları korunan bir çevre.
- 3.İstihdam: Yeterli istihdam olanaklarının yaratılarak, ekonomik kalkınmadan pay alabilme şansının ve kişisel ekonomik özgürlüklerin sağlanması.
- 4.Konut: Mahremiyet ve dokunulmazlığının garanti edildiği, sağlıklı, satın alınabilir, yeterli konut stokunun sağlanması.
- 5.Dolaşım: Toplu taşıma, özel arabalar, yayalar ve bisikletliler gibi tüm yol kullanıcıları arasında, birbirinin hareket kabiliyetini ve dolaşım özgürlüğünü kısıtlamayan uyumlu bir düzenin sağlanması.
- 6.Sağlık: Beden ve ruh sağlığının korunmasına yardımcı çevrenin ve koşulların sağlanması.
- 7.Spor ve Dinlenme: Yaş, yetenek ve gelir durumu ne olursa olsun, her birey için, spor ve boş vakitlerini değerlendirebileceği olanakların sağlanması.
- 8.Kültür: Değişik kültürel ve yaratıcı faaliyetlere erişim ve katılım.

- 9.Kültürlerarası Kaynaşma: Geçmişten günümüze, farklı kültürel ve etnik yapıları barındıran toplulukların barış içinde yaşamalarının sağlanması.
- 10.Kaliteli Bir Mimari ve Fiziksel Çevre: Tarihi yapı mirasının duyarlı bir biçimde restorasyonu ve nitelikli çağdaş mimarinin uygulanmasıyla, uyumlu ve güzel fiziksel mekanların yaratılması.
- 11.İşlevlerin Uyumu: Yaşama, çalışma, seyahat işlevleri ve sosyal aktivitelerin olabildiğince birbirleriyle ilintili olmasının sağlanması.
- 12.Katılım: Çoğulcu demokrasilerde; kurum ve kuruluşlar arasındaki dayanışmanın esas olduğu kent yönetimlerinde; gereksiz bürokrasiden arındırma, yardımlaşma ve bilgilendirme ilkelerinin sağlanması.
- 13.Ekonomik Kalkınma: Kararlı ve aydın yapıdaki tüm yerel yönetimlerin, doğrudan veya dolaylı olarak ekonomik kalkınmaya katkı konusunda sorumluluk sahibi olması.
- 14.Sürdürülebilir Kalkınma: Yerel yönetimlerce ekonomik kalkınma ile çevrenin korunması ilkeleri arasında uzlaşmanın sağlanması.
- 15.Mal ve Hizmetler: Erişilebilir, kapsamlı, kaliteli mal ve hizmet sunumunun yerel yönetimi, özel sektör ya da her ikisinin ortaklığıyla sağlanması.
- 16.Doğal Zenginlikler ve Kaynaklar: Yerel doğal kaynak ve değerlerin; yerel yönetimlerce, akılcı, dikkatli, verimli ve adil bir biçimde, beldede yaşayanların yararı gözetilerek, korunması ve idaresi.
- 17.Kişisel Bütünlük: Bireyin sosyal, kültürel, ahlaki ve ruhsal gelişimine, kişisel refahına yönelik kentsel koşulların oluşturulması.
- 18.Belediyeler Arası İşbirliği: Kişilerin yaşadıkları beldenin, beldeler arası ya da uluslararası ilişkilerine doğrudan katılma konusunda özgür olmaları ve özendirilmeleri.
- 19.Finansal Yapı ve Mekanizmalar: Bu deklarasyonda tanımlanan hakların sağlanması için, gerekli mali kaynakları bulma konusunda yerel yönetimlerin yetkili kılınması.
- 20.Eşitlik: Yerel yönetimlerin; tüm bu hakları bütün bireylere cinsiyet, yaş, köken, inanç, sosyal, ekonomik ve politik ayırım gözetmeden, fiziksel veya zihinsel özürlerine bakılmadan; eşit olarak sunulmasını sağlamakta yükümlü olması.

Şart'ta yer alan 20 maddelik kentli hakları listesi ile başta Avrupa'da olmak üzere kentli hakları ile ilgili bir kapı aralamış, insan haklarına kent, kentli ve kent hakkı penceresinden bakan ulusal ve uluslararası çalışmalara temel oluşturmuştur. Şart'ta yer alan 13 madde sıraladığı ilkeler ile deklarasyonda belirtilen 20 hakkın etkinliğini ve uygulanabilirliğini arttırmaya yönelik yapılması gerekenler aktarılmıştır. Bu ilkeler ise şunlardır (Mutlu, 2010, s. 311-316): "1. Ulaşım ve Dolaşım, 2. Kentlerde Çevre ve Doğa, 3. Kentlerin Fiziki Yapıları, 4. Tarihi Kentsel Yapı Mirası, 5. Konut, 6. Kent Güvenliğinin Sağlanması ve Suçluların Önlenmesi, 7. Kentlerdeki Özürlü ve Sosyoekonomik Bakımdan Engelliler, 8. Kentsel Alanlarda Spor ve Boş Zamanları Değerlendirme, 9. Yerleşimlerde Kültür, 10. Yerleşimlerde Kültürlerarası Kaynaşma, 11. Kentlerde Sağlık, 12. Halk Katılımı, Kent Yönetimi ve Kent Planlaması, 13. Kentlerde Ekonomik Kalkınma."

3.2. Avrupa Kentsel Şartı-II:

1992 yılında ortaya konan Avrupa Kentsel Şartı-I sonrasında kentli hakları ile ilgili yapılan çalışmaların artması, insan yaşamının her alanında değişimler ve dönüşümlerin gerçekleşmesi, küreselleşmenin etkileri, bilim, sanayi, teknoloji alanında yeni gelişmelerin ortaya çıkması kentli haklarının bu gelişmeler çerçevesinde yeniden ele alınmasını gerekli kılmıştır. Bu doğrultuda Şart-I' de yer alan düzenlemeler Avrupa Konseyi'nin 27-29 Mayıs 2008 tarihinde Avrupa Kentsel Şartı-II: "Yeni Bir Kentlilik için Manifesto" ile yeniden düzenlenmiştir. Kentsel Şart-II, yerleşim yerlerinin yeni ortaya çıkan güncel kentsel sorunlarla baş edebilmesine yönelik ilkeleri belirterek kentsel yaşama yeni bir yaklaşım sunmuştur (Pektaş & Akın, 2010, s. 34). Manifesto'nun amacı ve arzu edilen kentlerin tanımı şu şekilde açıklanmıştır (mig.gov.tr): "Kongre, kentsel gelişmeye ilişkin bu uluslararası referans belgelerinin çeşitliliğini dikkate alarak, Avrupa Kentsel Şartı'nın bazı ilkelerinin yeniden tanımlanması gerektiğini düşündü. İlk Avrupa Kentsel Şartı, bir eşik olma niteliğini korusa da ona eklemeler yapmak ve güncelleştirmek gereğini duydu. Yeni bir yüzyılın doğduğu aşamada ortaya çıkan yeni bir kentlilik

şeklini yansıtan bu Manifesto, işte bunu amaçlamaktadır. Arzu edilen kentler, herkesin iyi bir yaşam kalitesine sahip olabildiği, herkesin özellikle eğitim, sağlık, kültür ve konut sektörlerinde sağlanan hizmetler yanında, bu kaliteye de erişebildiği yerleşimlerdir.”

Kentsel Şart-II; Giriş, Avrupa Kent Müktesebatı ve Yeni Bir Kentlilik Olasılığı, Kentliler Olarak Kent ve Kasaba Halkları, Sürdürülebilir Kentler ve Kasabalar, Uyumlu Kentler ve Kasabalar, Bilgi Temelli Kentler ve Kasabalar ve Sonuç başlıkları altında düzenlenmiştir. Bu başlıklar altında Şart-II’de yer verilen önemli düzenlemeler özetle şu konulardan oluşmaktadır (migm.gov.tr): Manifesto’da ideal kentler ve kasabalar; yerel ve küresel çevreye saygılı, sürdürülebilir kentler ve kasabalar olarak belirtilmiş ve halkın kent ile ilgili her konuya doğrudan katılımını sağlayan her türlü uygulamanın teşvik edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin aktif kullanımının, yerinden yönetim ilkesinin hayata geçirilmesinin ve kent kaynaklarının dağıtımında mekansal eşitsizliklerin giderilmesinin önemi üzerinde durulmuştur. Küresel çevre krizine karşı kentlerin doğal kaynakları ve biyolojik çeşitliliği korunmasının ve farklı ulaşım tarzları yaratılıp bisiklet ve yaya ağırlıklı ulaşım araçlarının sağlanması gerektiği belirtilmiştir. Kentlerde yaşayanlara gereksinmelerine ve gelirlerine tam olarak uygun konutlar sunulmalı ve kentlerde finansal sıkıntılar ve iş güvenliği eksikliği, dışlama ve sosyal statü, yaş, kültür, din, cinsiyet ve özürllülüğe dayalı her tür ayrımcılığa karşı politikalar üretilmeli şeklinde bir tavsiyede bulunulmuştur. Manifesto’nun bir diğer amacı “akıllı” mekânlar yaratılarak dijital kentlerin kurulması şeklinde açıklanmıştır.

Şart-II’de yer alan bu düzenlemeler, Şart-I’de yer verilen kentli haklarını kent yaşamında ortaya çıkan değişimler doğrultusunda yeniden ele almış ve kentteki vatandaşların kentsel politikaların merkezinde yer alan vazgeçilemez rolünü vurgulamıştır. Manifesto ile kentlerin değişen kentsel sorunlarla mücadelesine katkı sağlayacak ilkeleri ortaya koyarak Avrupa Konseyi üye devletlerin yerel yönetimlerini Manifesto’da yer alan ilke ve tavsiyeleri uygulamaya koyma ve vatandaşlarını bu ile ve tavsiyeler konusunda bilgilendirme çağrısında bulunmaktadır (Pektaş & Akın, 2010, s. 35). Avrupa Kentsel Şartı-I ve II her ne kadar kentli hakları ile ilgili önemli gelişmeler olarak kabul edilse de ülkeler ve yerel yönetimler açısından uluslararası hukuk anlamında bağlayıcı değildir. Bu düzenlemelerde yer alan ilkeler, prensipler kentli hakları açısından birer dönüm noktası oluşturmakta ancak tavsiye değerinin ötesine geçemediği için uygulanması ve yaptırıma bağlanması konularında eksik kalmaktadır.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ:

İnsan haklarının kent özelinde yeniden yorumlanması, evrensel ve soyut nitelikte olan insan haklarının kentte somutlaşmasını sağlamıştır (Mutlu, 2010, s. 102). Bir hakkın varlığının kabul edilebilmesi için bazı koşulların gerçekleşmiş olması gerekmektedir. Bu koşullar; “hakkın ve içerdiği hususların açıkça belirtilmiş olması, bu haklardan yararlanacak öznenin olması, hakları yerine getirmesi gereken bir yükümlünün olması, bu hakların içerdiği hususların uygulanabilir olması” gerekmektedir (Donnelly, 1993; Aral, 2010, s. 15). Kentli hakkının varlığını oluşturan bu koşullar değerlendirildiğinde haklar sınıflandırmasındaki birinci, ikinci ve üçüncü kuşak hak gruplarının hepsiyle yakından ilgili olduğunu söylemek mümkündür (Keleş & Mengi, 2017, s. 29). Kentli haklarının bir yönünü bireyin insan olmasından kaynaklı sahip olduğu haklar oluştururken diğer yönünü de bireyin kentin bir parçası olmasından kaynaklı haklar oluşturmaktadır (Karasu, 2008, s. 38). İnsan haklarının soyut niteliğinden sıyrılarak hayata geçirilebilmesi kentli haklarının uygulanabilmesine bağlıdır (Tekeli, 2002, s. 15). Bu niteliği sonucu kentli hakları için “soyut insan hakları kavramını somutlaştırıp insanların yaşamına sokan, insan haklarının özel bir türü” (Tekeli, 2014, s. 191; Önder, 2008, s. 195), şeklinde yapılan sınıflandırma, kentli hakları ile ilgili yapılan sınıflandırmalar arasında bu hakların tüm özelliklerini barındıran en kapsayıcısı olarak değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak kentli haklarını; üç kuşak hak grubunu da bünyesinde barındıran, insan haklarının insanların değişen ihtiyaçlarına cevap veren dinamik özelliği sonucu insan haklarına eklenen birleşik hak olarak tanımlamak mümkündür. Belirtilen koşullar açısından kentli hakları; hak ve içerdiği hususlar Avrupa Kentsel Şartı I’de tek tek sayılmıştır. Haklardan yararlanacak özneyi kentliler, bireyler, gelecek kuşaklar, özel ve tüzel kişiler oluşturmakta, hakların yükümlüsünü kentlilere en yakın konumda olan yerel yönetimler ve daha kapsamlı düzenleme yapma yetkisi olan merkezi yönetimler, kentliler ve kentte yaşayan ve bulunan herkes oluşturmaktadır. Uygulanabilirliği o hakkın yasal düzenlemelerde yer alması ile ilgilidir. Bu koşul açısından kentli hakları ile ilgili doğrudan ve dolaylı düzenlemeler mevcuttur ancak

yeterli değildir. Kentli hakları bu son şartı bir taraftan sağlarken, diğer taraftan da gelişime ve geliştirilmeye açık kısmını oluşturmaktadır. Bu açıdan kentli hakları, insan haklarını ortak bir mekan çatısı altında buluşturarak insan haklarının somut yönünü oluşturmaktadır. Kentli haklarını dayanışma haklarının altında ya da dayanışma haklarından çevre hakkının altında yer alacak şekilde yapılan bir sınıflandırma kentli haklarının üç kuşak hak grubunun tümüyle olan ilişkisi nedeniyle kapsayıcı özelliğini ve bireyin kent ile ilişkisi nedeniyle mekansal niteliğini sınırlandırmaktadır. Dolayısıyla böyle bir sınırlandırmaya tabi tutmadan insan haklarının mekansal alanda ortaya çıkarak daha somut halini alması kentli haklarının ortaya çıkış ve gelişim sürecine daha uygundur. Buradan hareketle üç kuşak hak grubunu da mekansal düzlemde buluşturması ve içeriğinde barındırması nedeniyle de kentli haklarını “birleşik hak” olarak nitelendirmek mümkündür. Kentli haklarının bu şekilde bir yere konumlandırılması gelişimi ve geleceği açısından daha uygun bir sınıflandırma olacak ve insan haklarının tarihsel süreç içerisinde geçirdiği değişim ve gelişimin son halkası olarak yerini alacaktır. İnsan haklarının kentsel mekanda ortaya çıkan formunu oluşturan kentli hakları, insan haklarının kent ortak paydasında buluşturan ve bu ortak payda özelinde yeniden yorumlanması sonucunda insan haklarına farklı bir bakış açısı kazandıran bir hak grubu olarak insan haklarının değişim ve gelişim sürecindeki yerini almıştır.

KAYNAKLAR

- Ağaoğulları, M.A. (1989). Fransız Devriminde Birey-Devlet İlişkisi (1789-1794). 44(3), 195-228.
- Akbaba, A. (2016). İnsan Hakları Hukukunda Üçüncü Kuşak Haklar. Legal Yayıncılık.
- Aral, B. (2010). Üçüncü Kuşak İnsan Hakları Olarak Kolektif Haklar. Siyasal Kitabevi.
- Arslan, A. (2018). Fransız Devrimi ve 1789 Fransız Yurttaş ve İnsan Hakları Bildirisi. 9-27.
- Aybay, R. (2015). İnsan Hakları Hukuku. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Baysal, C.U. (2011). Kent Hakkı Yeniden Hayat Bulurken. 9(36), 31-55.
- Boyar, O. & Işık, S.K. (2019). Dördüncü Kuşak Haklar ve Bilişim Teknolojilerinin Doğuşunda Mahremiyet Kavramına Karşılaştırmalı Bir Bakış. 25(2), 602-623.
- Coşkun, V. (2014). İnsan Hakları Liberal Açıdan Bir Tahlil. Liberte Yayınları.
- Çelik, S. (2010). II. Dünya Savaşından Sonra Ortaya Çıkan Yeni Bir Hak Kategorisi Olarak “Dayanışma Hakları”. 1-13.
- Çüçen, A.K. (2011). *İnsan Hakları*. MKM Yayıncılık.
- Ertan, K.A. (2008). Kentli Hakları ve Kente Karşı Suç Bağlamında Kentli Etiği. 20, 1-22.
- Ertan, K.A. & Ertan, B. (2013). Kentli Hakları: Kent ve İnsan Hakları Bağlamında Kentsel Hizmetlere Erişim Hakkı. İçinde Kentsel Dönüşüm ve İnsan Hakları (ss. 45-72). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Gemalmaz, M.S. (2015). Devlet, Birey ve Özgürlük. Legal Yayıncılık.
- Gönüllü, G. (2014). Çevresel-Kentsel Hareketlerin Gelişimi: Dünya’ da ve Türkiye’ de Kentsel Haklar. 32, 31-52.
- Gözler, K. (2012). Hukuka Giriş. Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Gözübüyük, Ş. & Gölcüklü, F. (2009). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Yargılama Yöntemi. Turhan Kitabevi.
- Güler, M. (2010). Kentsel Haklar ve Kente Karşı Suç: Haklar ve Yükümlülükler. İçinde Selda Çağlar (Ed.), Disiplinlerarası Yaklaşımla İnsan Hakları (ss. 385-422). Beta Basım A.Ş.
- Güngör, T. & Negiz, N. (2017). Kentli Hakları Farkındalığının Üniversite Öğrencileri Üzerinden İncelenmesi: Süleyman Demirel Üniversitesi Örneği. 22(4), 1103-1121.
- Harvey, D. (2013). Asi Şehirler Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru (Ayşe Deniz Temiz, Çev.). Metis Yayınları.

- Hekimler, A. (2009). İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin Kabul Edilişinin 60. Yıldönümünde Taşındığı Anlam ve Önemi. 1, 1-24.
- Kabaoğlu, İ.Ö. (1996). Dayanışma Hakları. TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi.
- Kalabalık, H. (2009). İnsan Hakları Hukuku. Seçkin Yayıncılık.
- Kayan, A. (2019). Kentli Hakları. İçinde Özcan Sezer & Ahmet Kayan (Ed.), Kent Tartışmaları ve Yeni Yaklaşımlar (ss. 24-50). Orion Kitabevi.
- Kara, U. (2014). İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri (Ayşe Işıl Karakaş & İlker Gökhan Şen, Ed.). Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Karasu, M.A. (2008). Kentli Haklarının Gelişimi ve Hukuki Boyutları. 78, 36-52.
- Kapani, M. (1993). Kamu Hürriyetleri. Yetkin Yayınları.
- Karaosmanoğlu, F. (2008). Tarihin Başlangıcı Uluslararası İlişkiler & Haklar ve Güvenlik. Seçkin Yayıncılık.
- Karaosmanoğlu, F. (2012). İnsan Hakları. Seçkin Yayıncılık.
- Keleş, R. & Mengi, A. (2017). Kent Hukuku. İmge Kitabevi.
- Kıvılcım Akkoyunlu Ertan, K.A. (2014). Kent ve Kentli Hakları. TODAİE.
- Kuçuradi, İ. (Ed.). (1996). İnsan Haklarının Felsefi Temelleri. Türkiye Felsefe Kurumları Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2003). İnsan Hakları Düşüncesinin Işığında İnsan Hakları Belgeleri. 2, 6-11.
- Lefebvre, H. (2017). Şehir Hakkı (Işık Ergüden, Çev.). Sel Yayıncılık.
- Marshall T.H. & Bottomore T. (2000). Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar (Ayhan Kaya, Çev.). Gündoğan Yayıncılık
- Mumcu, A. & Küzeci, E. (2015). *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri*. Turhan Kitabevi.
- Mutlu, A. (2010). *Kentli Hakları ve Türkiye*. Çizgi Kitabevi.
- Önder, M.F. (2008). Kentli Hakları ve Yerel Siyaset. İçinde Yerel Siyaset (ss. 187-212). Okutan Yayıncılık.
- Özbudun, E. (2007). Democratization Reforms in Turkey, 1993-2004. 8(2), 179-196.
- Sadri, H. (2013). Kent Hakkından Kentte İnsan Haklarına. İçinde Kentsel Dönüşüm ve İnsan Hakları. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sağlam, F. (2019). İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde Tüm Hak ve Özgürlüklere Yönelik Kurallar Üzerine Bir Deneme. 25(2), 1236-1252.
- Şenel, A. (1995). *Siyasal Düşünceler Tarihi Tarihöncesinde İlkçağda Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünüş*. Bilim ve Sanat Yayınları.
- Tangör, B. (2001). *Avrupa Birliği'nde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*. 3, 233-248.
- Tekeli, İ. (2001). Modernite Aşılırken Kent Planlaması. İmge Kitabevi.
- Tekeli, İ. (2002). İnsan Haklarının Yerleşmeye ve Mekana İlişkin Boyutları Üzerine. İçinde Ferzan Yıldırım (Ed.), İnsan, Çevre, Kent (ss. 15-27). Demokrasi Kitaplığı Yayınevi.
- Tepe, H. (2018). İnsan Hakları Felsefesi. Bilge Su Yayıncılık.
- Tezcan, D., Erdem, M.R., Sancakdar, O., & Önok, R.M. (2011). *İnsan Hakları El Kitabı*. Seçkin Yayıncılık.
- Uygun, O. (2000). İnsan Hakları Kuramı. İçinde Korkut Tankuter (Ed.), *İnsan Hakları* (ss. 13-44). Yapı Kredi Yayınları.
- Uygun, O. (2011). Çağımızın İnsan Onuruna Yöneltiği Tehditler Karşısında İnsan Haklarının Önemi. İçinde İoanna Kuçuradi (Ed.), *Hukuk Felsefesini Yeniden Düşünmek: Hukuk Teorileri, İnsan*

Hakları ve Anayasalar (ss. 67-97). Maltepe Üniversitesi İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi ve UNESCO Felsefe ve İnsan Hakları Kürsüsü Yayınları.

Yaşar, C.G. (2014). Kent Hakkı Tartışmasında Kır Nerede Duruyor? Nasıl Dahil Olmalı? 83-99.

<http://www.migm.gov.tr/kurumlar/migm.gov.tr/AVRUPAKONSEYI/AvrupaKentselSarti-2.pdf>., (18.06.2021).

<http://www.mimarlarodasiansankara.org/?id=964>, (17.06.2021).

https://www.tbb.gov.tr/online/kitaplar/avrupa_kentsel_sarti_2017/html5forpc.html?page=2&bbv=0&pcode=, (17.06.2021).

https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf, (30.05.2021).

<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/hak1>, (23.05.2021).

Research Article

İnsan Haklarında Gelişimin Son Halkası: Kentli Hakları

The Last Link of Development in Human Rights: Urban Rights

Veli SADIÇ

Doktorant, Süleyman Demirel Üniversitesi

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

sadicveli@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-6882-4722>

Extensive Summary

Urban rights emerged out of “a need for urban life that not only allows individuals to develop their personalities in many ways, but also allows them to live, produce, rest and wander”. Elimination of these needs necessitated "reinterpretation of human rights in the context of the city" and as a result of this necessity, the group of rights called "urban rights" emerged. While human rights are shaped on the basis of an abstract society, urban rights are a more concrete concept as they are based on the people living in the city. The classification of right generations made in order to better understand the emergence process and scope of rights does not mean that these generations are disconnected and independent from each other. On the contrary, all these right generations are intertwined with each other, and one without the other means nothing. On the other hand, the dynamic structure of human rights causes the diversification of human rights. Although not clearly expressed yet, rights groups such as the right to cyberspace, bioethical rights, and the right to be different have already taken their place as fourth generation rights. The gathering of all these rights groups constitutes human rights. The source of human rights is the "right to live", and therefore the source of urban rights is the "right to live in healthy and decent cities". The right to the environment, which is in the category of third generation rights; It has emerged as the right to live in a healthy and clean environment in the face of increasing pollution of natural environments, depletion of natural resources, and uncontrolled urbanization threatening human health. The right to live in a clean environment is directly related to the right to life, as can be understood from the words it contains. Therefore, the “right to live in a clean environment” refers to the environment in which people live. The source of the problems related to the right to life of people is similar "economic, social and political" developments in the city and in the countryside. The cornerstone of all emerging rights groups is human, so even though these rights are expressed as urban rights, rural residents also have these rights in line with differences in priorities and needs. The process of reinterpretation of human rights in spatial terms on the intellectual basis of the right to the city expresses an ideal that does not exclude the countryside, but, on the contrary, includes the countryside. In this sense, the right to the city expresses a holistic perspective consisting of the combination of the "right to life in the countryside and the city". As a result, the fact that the center of the changes, developments and violations that have arisen is the city, has caused the spatial interpretation of human rights to be named in the city center.

In addition to the idea of "the right to live in a clean environment" in the emergence and development of urban rights, "urban movements", whose historical basis is based on the Paris Commune, also played an important role. Urban movements are the movements that emerged as a result of the search and struggle of the citizens on any issue. For this reason, it constitutes the operational part of the development process of urban rights. With the Paris Commune, which was defined as an urban revolution and took place in 1871, it was aimed to provide a solution to the excessively rising housing rental prices after the intense migration from the countryside to the city as a result of the effect of the industrial revolution.

The demands of the emerging working class about the city have been the main factor shaping the Paris Commune. Castells interpreted the Paris Commune movement as a "demand for urban rights" based on housing and rent. The claims in the Paris Commune were regulated in the French Municipal Law in 1871. The development of these demands in the Paris Commune and their gaining a universal character formed the basis of the rights expressed as citizens' rights. In Turkey, the search for rights put forward by the residents of Ankara Dikmen Valley Urban Transformation Project in 2006 is an important development within the scope of the "urban claim" stated by Castells. In the urban transformation project carried out in Dikmen Valley, a process has developed that excludes those living there, and the residents of the settlement, who objected to this process, put forward a struggle within the scope of "the right to shelter and the right to a humane life"..

Urban rights, which started to emerge as a result of urban movements with the aim of the demands of the citizens, whose intellectual foundation was laid with the idea of the "right to the city" put forth by Lefebvre, which became concrete with the right to live in a clean environment, brought together three generations of rights groups in the city, and which are still in the process of development, for the first time in concrete terms. In one regulation, it was included in the European Urban Charter-I. European Urban Charter; It is an output of the urban policies produced as a result of the "European Campaign for Urban Renaissance" within the framework of the slogan "Better Life in Settlements" organized by the Council of Europe between 1980-1982. The Charter consists of a set of guiding universal principles for countries. The European Urban Charter was adopted at the 27th session of the European Conference of Local and Regional Authorities, which operates under the Council of Europe, to which Turkey is a party, and the ordinary meeting held in Strasbourg on March 17-19, 1992, on March 18, 1992. The most important feature of the Charter in terms of urban rights is that it lists the rights of the citizens one by one in 20 articles in a concrete way. Another important feature of the Charter is that it has been prepared with a perspective that deals with "urban problems from the perspective of human rights". The rights of citizens listed in the European Declaration of Urban Rights, which constitutes the first part of the Charter, are as follows: "Security, A Healthy Unpolluted Environment, Employment, Housing, Movement, Health, Sports and Leisure, Intercultural Cohesion, Quality Architecture and Physical Environment, Harmony of Functions, Participation, Economic Development, Sustainable Development, Goods and Services, Natural Wealth and Resources, Personal Integrity, Inter-Municipal Cooperation, Financial Structure and Mechanisms, Equality". The struggles of the citizens to claim their rights as a result of the rights violations they have experienced have found their way in the European Urban Charter-I, and the rights that the citizens of the city should have were clearly expressed. While this struggle constituted a part of the development process of human rights, on the other hand, it played an important role in pronouncing the rights of citizens. The reinterpretation of human rights specific to the city has enabled universal and abstract human rights to be embodied in the city. In order for a right to be accepted, certain conditions must be met. These conditions are; "The right and the issues it contains must be clearly stated, there must be a subject who will benefit from these rights, there must be an obligation to fulfill the rights, and the matters contained in these rights must be enforceable". Citizens' rights in terms of the specified conditions; The right and the issues it contains are listed one by one in the European Urban Charter I. Citizens of the city, individuals, future generations, natural and legal persons are the subjects who will benefit from the rights, and the responsible of the rights are the local governments closest to the citizens of the city, the central administrations with the authority to make more comprehensive regulations, the citizens of the city and everyone living and living in the city. Its applicability is related to the inclusion of that right in legal regulations. In terms of this condition, there are direct and indirect regulations regarding the rights of citizens, but they are not sufficient. While providing this last condition on the one hand, the rights of the citizens constitute the part that is open to development and development on the other hand. When these conditions constituting the existence of the right of citizens are evaluated, it is possible to say that they are closely related to all of the first, second and third generation right groups in the classification of rights. While one aspect of the rights of citizens is the rights that the individual has due to being human, the other aspect is the rights arising from the individual's being a part of the city. From this point of view, it is possible to characterize the rights of citizens as "combined rights" since they bring together three generations of rights groups on a spatial plane and include them in its content. The realization of human rights by getting rid of their abstract nature depends on the implementation of the rights of the citizens. In this respect, urban rights

bring together human rights under the roof of a common space and create more concrete aspects of them. A classification made in such a way that the rights of the citizens are placed under the rights of solidarity or the right of the environment, which is one of the rights of solidarity, limits the inclusive nature of the rights of the citizens due to their relationship with all three generations of rights groups, and the spatial quality of the individual due to his relationship with the city. urban rights; Although it was formed and emerged due to solidarity rights, it is the meeting of three generations of rights groups in the city.